

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Katedra českého jazyka a literatury

Bakalářská práce

K filmovým realizacím Babičky (adaptace jako intertextuální problém)

Vypracovala: Kateřina Václavová
Vedoucí práce: prof. PhDr. Miloš Zelenka, DrSc.
České Budějovice 2016

Děkuji prof. PhDr. Miloši Zelenkovi, DrSc. za pomoc při psaní mé bakalářské práce, za věcné a vhodné připomínky, trpělivost a ochotu. Děkuji rovněž Městské knihovně v Chebu za poskytnuté publikace a materiály a dále Mgr. Haně Zahradníkové za pomoc při celkové kontrole práce.

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě fakultou pedagogickou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

Cheb, duben 2016

.....

Anotace

Anotace k bakalářské práci – K filmovým realizacím Babičky od Boženy Němcové (adaptace jako intertextuální problém)

Cílem této bakalářské práce je nalézt a srovnat rozdíly mezi dvěma filmovými zpracováními Babičky od Boženy Němcové. Rozdíly se budou týkat času, děje, tradic, zvyků, prostředí a zejména situací, které se nacházejí jak v knize, tak také v obou filmech, které jsou od sebe vzdáleny 31 let (1940, 1971).

Práce vychází z informací získaných během studia, z osobních zkušeností, četby a zájmu o českou literaturu 19. století, dále z primární literatury a sekundární literatury.

Klíčová slova: filmové zpracování, Babička, Božena Němcová

The aim of this bachelor work is to find and compare the differences between the two film treatments Babička by Božena Němcová. Differences will cover the time going, traditions, customs, environment and especially situations that are found both in the book and also in both films which are separated by 31 years (1940, 1971). The work is based on information obtained during the study, from personal experience, reading and interest in Czech literature of the 19th century as well as from the primary literature and secondary literature.

Keywords: film treatment, Babička, Božena Němcová, comparison

Obsah

1. Úvod.....	6
2. Intertextualita.....	7
3. Literární text a jeho filmová podoba.....	9
4. Zpracování filmových adaptací.....	11
5. Životopis Boženy Němcové.....	11
6. Romantismus a Božena Němcová.....	12
7. Protektorát Čechy a Morava.....	13
8. Český film v době protektorátu – obranná tematika.....	15
9. Představitelky Babičky v českém filmu.....	16
9.1. Terezie Brzková (11. 1. 1875 – 19. 11. 1966).....	16
9.2. Jarmila Kurandová (30. 1. 1890 – 6. 12. 1978).....	17
10. Filmografie – Babička 1940.....	17
11. Příroda, zvyky a tradice ve filmu – Babička 1940.....	18
12. Viktorka – Babička 1940.....	20
13. Období normalizace.....	22
14. Filmografie – Babička 1971.....	23
15. Příroda, zvyky a tradice ve filmu – Babička 1971.....	24
15.1. Předjaří.....	24
15.2. Májové ohně – romance.....	25
15.3. Podletí.....	26
15.4. Velká noc – elegie.....	27
16. Hudba ve filmu – Babička 1971.....	28
17. Viktorka – Babička 1971.....	30
18. Závěr.....	32
19. Seznam použité literatury.....	33
19.1. Primární literatura.....	33
19.2. Sekundární literatura.....	33

1. Úvod

Tato bakalářská práce pojednává o intertextualitě, jejích druzích a především o dvou filmových adaptacích díla *Babička* od Boženy Němcové. Dané téma jsem si zvolila proto, že v české literatuře, konkrétně v období romantismu, obdivuji dílo Boženy Němcové, její životní postoj a neskutečnou odvahu, se kterou se pere se svým těžkým osudem. Knihu *Babička* znám již od dětství a vždy jsem se k ní ráda vracela.

Práce je rozdělena do dvou částí. V první části se zaměřuji na problém intertextuality obecně (kdy vzniká, co je to pretext a posttext; kde se můžeme setkat s adaptací a jakým druhem adaptace se já v práci zabývám). Vycházet budu z knihy *Vademecum poetiky* od slovenského autora Tibora Žilky.

Druhá část pojednává o vybraných momentech, které se nacházejí v obou filmových adaptacích. Jedná se o vyobrazení přírody, zvyků, tradic, hudby a příběhu o Viktorce. K této části jsem využila natočených filmů z roku 1940 a z roku 1971.

V neposlední řadě práci tvoří dobové a politické události, protože každý z filmů byl natočen v jiné době. Černobílý z roku 1940 vznikl v době válečné, protektorátní, naopak film z roku 1971 vznikl v době normalizační. Neméně důležitou je osobnost Boženy Němcové, její život a úloha v době romantismu. Všimnout si budu především toho, jak jsou jednotlivé momenty zpracovány. Zda se podobají knižní předloze nebo zda jsou domyšlené.

Cílem bakalářské práce je uvědomění si rozdílů mezi zpracováním filmů, proč mezi nimi rozdíly vůbec jsou a tím, která verze je nám osobně bližší.

2. Intertextualita

Intertextualita je založená na vzniku a vytvoření druhotné komunikace. Vznikne tehdy, když se umělecké dílo nebo jeho část stanou předmětem pro vytvoření jiného uměleckého díla nebo se stávají součástí jiných textů. První komunikační schéma, tzn. autor-text-příjemce, se promítá do druhotné komunikace tak, že příjemce pro přečtení nebo přijetí jiného uměleckého artefaktu na základě svých zážitků a dojmů, vytvoří druhotný text. Takto se vytváří druhotné schéma A2-T2-P2. Původní text nazýváme pretextem a nově vzniklý posttextem.

Při komplexním navazování se posttext vcelku váže na jedno dílo, které vzniklo dřív. Buď s ním vstupuje do afirmativního vztahu, nebo je jeho parodií. V současnosti převládá spíše druhý způsob návaznosti. S afirmativním vztahem k prvovзору se možná setkáme především při adaptaci literárního díla na dramatický text, ačkoli v současnosti je častá i kontroverzní návaznost.

V minulosti se přepisovali texty tak, aby základní vlastnost zůstala. Podstata postav se neměnila, jenom její způsoby, životní styl. Přidržování se k podstatě mělo za následek, že individualita postavy se nezměnila. Závaznost v navazování na původní text nazýváme alegací. Tato návaznost může mít původ v Bibli nebo v jiných textech základního významu pro lidskou společnost. Nezměnitelná návaznost na Bibli přetrvávala 2000 let v křesťanském světě. Dnešní umění klade důraz na individualitu, proto dochází ke značným posunům.

Známe více druhů návaznosti: Text odkazuje na konvenci literárních žánrů, text zpracovává námět známý jako mýtus nebo náboženský příběh, nový text se polemicky vztahuje na neliterární žánr-na žánr věcné literatury.

Pretext, který přichází do úvahy při identifikování východiska, nemusí být konkrétním pretextem, ale může být i abstraktním modelem, vytvořeným ze souboru textu nebo ze žánrového či mytického systému, který se uplatňuje při tvorbě určitého druhu textu.

Častá je návaznost na pretexts neliterárních žánrů (deník, noviny, paměti, kuchařský recept), které se mohou stát součástí nového textu, posttextu. Při tvorbě posttextu se uplatňují především dva aspekty, buď je pretext předlohou pro vznik nového

textu nebo je částí. V uměleckém díle dochází k jejich plnoprávnému uplatnění buď jako části textu nebo na ploše celého textu.

Využití tzv. palimpsestové techniky spočívající v navazování textu na jiné texty a volném nakládání s citacemi a kvazicitacemi (falešnými citacemi). V původním významu je palimpsest pergamenový rukopis víckrát popsaný po smytí staršího textu; pod textem napsaným cyrilicí je možné najít stopy toho určitého textu, napsaným hlaholicí. Takový znovu-napsaný už existující text je zažitým postupem v literárních textech postmoderny a palimpsestovost je metaforou na tento druh tvorby.

V současném období se ze vztahu REALITA-TEXT těžiště tvorby přesouvá na vztah TEXT (1) – TEXT (2). Čili nový text se váže na text starší. Ve většině případů je možné v posttextu najít stopy více textů. Slouží k tomu přímé i nepřímé citace, parodie a hlavně ironie, jako základní stylistické a žánrové osobitosti současných textů a televizních, rozhlasových i divadelních inscenací.¹

Posttext je text, který vznikl z dříve vzniklého, původního textu. Posttext se váže na jiný text, na pretext; poměr mezi nimi je možné definovat na základě zastoupení invariantních a variantních prvků v nich. Významové složky původního textu se realizují v posttextu prostřednictvím sémantických postupů, přičemž autor uplatňuje buď zjevné, nebo skryté navazování na prvovzor. Podobnost či totožnost mezi původním textem a podtextem se může promítnout do sémantické, stylistické nebo axiologické roviny. Vztah mezi texty se může dotýkat pouze jednotlivých prvků textu nebo se může vztahovat na celý text.²

Pretext je prvotní text, na který se váže jiný text (posttext). Pretext je východiskem mezitextového navazování a používá se pouze v souvislosti s posttextem. Základem tohoto navazování jsou invariantní složky, které jsou podkladem napojenosti posttextu na pretext, někdy dokonce jeho generování. Odvozené dílo zpravidla navazuje na předcházející výtvořiny národní nebo světové literatury, na folklór nebo jiný druh umění. Původní literární dílo ve vztahu k dramatizaci nebo filmovému přepisu (adaptaci) je

¹ ŽILKA, T.: *Vademecum poetiky.*, s. 181-185

² ŽILKA, T.: *Vademecum poetiky.*, s. 295-296

pretext. Souhlasný nebo nesouhlasný poměr mezi podtextem a pretextem je jedním z důležitých zákonitostí vývinu literatury a umění.³

Adaptace se používá jako termín v několika významech. V textologii, teorii překladu, v divadelní, rozhlasové i televizní tvorbě.

V textologii se jedná o takové úpravy, které nenaruší tematický, jazykový ani kompoziční plán díla. Především v literatuře pro děti a mládež jsou adaptována díla, která byla původně určena dospělým posluchačům. Dále jsou upravována díla barokní, středověká, antická nebo renesanční. Tímto způsobem jde o znovuuvedení děl do kontextu současné literatury.

V teorii překladu – úprava textu překladatelem s cílem přiblížit starší literární dílo současnému čtenáři. Předkladatel vynechá především ty prvky, které v novém paradigmatu zasluhovaly vysvětlivkový aparát nebo by vzbuzovaly pocity a dojmy odlišující se od původního autorova záměru a dobové konkretizace.

Adaptací, zvláště ve filmu, vzniká nové dílo i nový žánr. V takovém konkrétním případě jde o zásadní zásah do celé struktury původního díla. Adaptované dílo se nachází na rozhraní mezi původním dílem a textem přizpůsobeným specifickým podmínkám a cílům recepce. Vždy se na jeho tvorbě podílejí dva principy, tvořivý a reproduktivní. Původní text se buď rozšiřuje (amplifikace), nebo dojde k vynechání některých jeho částí (eliminace), speciálním případem adaptace je vznik nového textu na základě dvou nebo více různých textů (kontaminace). Na tomto principu vznikají díla převážně tzv. postmoderního umění.⁴

3. Literární text a jeho filmová podoba

Důležitou otázkou je, jak je literární text transformovaný do jiného literárního textu.

Touto otázkou se zabývá disciplína, kterou nazýváme literární adaptace. „*Literární adaptaci nazýváme ten proces, při kterém se tvoří z literárního textu nový*

³ ŽILKA, T.: *Vademecum poetiky.*, s. 300

⁴ VŠETIČKA, F., PAVERA, L.: *Lexikon literárních pojmů.*, s. 9-10

*literární text s estetickou a uměleckou hodnotou nebo prvky jiných děl se účastní výstavby nového textu. Tato transformace se uskutečňuje i na úrovni intertextuality: z konkrétního literárního díla (románu, novely, povídky) může vzniknout rozhlasová, televizní nebo filmová podoba – rozhlasová, televizní nebo filmová adaptace.*⁵

Problematiku intertextuality můžeme rozdělit do tří kategorií. První kategorie se týká komplexní návaznosti, návaznosti jednoho textu na jiný – nejčastější forma intertextuality. Druhá kategorie se týká systémové návaznosti. Text odkazuje na systém literárního žánru (pohádka, detektivka), text zpracovává námět, který je znám jako mýtus (Faust), text zpracovává náboženský námět, nový text vychází z neliterárního textu (rozhlasová relace). Třetí kategorie se týká parciální návaznosti, kdy jen jeden tematický prvek pochází z pretextu, dále onomastická návaznost, topografická návaznost a dějová návaznost.

Základem je tedy neustálé narušování linearitu příběhu. „*Tato poetická osobitost textu by se však nemohla uskutečnit, kdyby určité prostředky nezabezpečovali stmelení díla do jedné tematické jednoty. Těmito prostředky jsou motivy. Motiv je tím komponentem téma nebo děje, který se ve struktuře textu vyskytuje víckrát, ale vždy v jiné souvislosti.*“⁶

„*Nás však zajímá hlavně případ, když se literární text tvoří prostřednictvím motivu jako návaznosti na jiný literární text, když je motiv možné pochopit především na základě pretextu.*“⁷

„*Adaptace si vyžaduje tvořivý přístup k originálu a respektování zákonitosti nového umění. Adaptace se realizuje určitými posuny: při těchto posunech se uplatňují tyto postupy. Eliminace (vynechání částí, resp. jistých prvků – může být vynechaná postava, dokonce i část děje). Amplifikace (rozšíření původního díla o nové pasáže, části, postavy). Kontaminace (z více textů se může vytvořit jeden nový text). Při eliminaci se děj dynamizuje, dokonce se může změnit celá koncepce díla. Rozšířením textu autor tvořivě zasahuje do děje, nebo v něm rozvíjí určité významové části. Při kontaminaci autor čerpá z více pramenů, ale kontaminovaná může být i postava.*“⁸

⁵ ŽILKA, Tibor: (Post)moderná literatúra a film. Nitra, ÚLUK FF UKF 2006. s.78

⁶ ŽILKA, Tibor: (Post)moderná literatúra a film. Nitra, ÚLUK FF UKF 2006. s.80

⁷ ŽILKA, Tibor: (Post)moderná literatúra a film. Nitra, ÚLUK FF UKF 2006. s.81

⁸ ŽILKA, Tibor: (Post)moderná literatúra a film. Nitra, ÚLUK FF UKF 2006. s.85

4. Zpracování filmových adaptací

V případě filmu *Babička* z roku 1940 se jedná o eliminaci, kdy dochází k vynechání některých segmentů z původního díla – pretextu. Ve zbylých úsecích zachoval režisér František Čáp předlohu. Scénářem je původní text knihy, může ovšem působit poněkud stroze a neúplně.

U druhého díla dochází naopak k amplifikaci, kdy je původní text značně rozšířen a upraven. Režisér Antonín Moskalyk rozšířil film o mnoho scén a situací, které v knize, v pretextu nenajdeme. I proto má film dvě části, trvající každá devadesát minut.

Antonín Moskalyk dokázal vytvořit z klasické romantické předlohy psychologické drama, dokonale vystihl myšlení postav, prolínání snů s realitou. Proto je film velice emotivní a melancholický. Chybí zde však ona pohádková idyličnost a typický obraz české náboženské vesnice. Náboženství v té době bylo nežádoucím námětem pro film.

5. Životopis Boženy Němcové

Barbora Panklová. Toto bylo vlastní jméno veliké národní spisovatelky, která tvořila v době českého romantismu v letech čtyřicátých a padesátých v devatenáctém století, Boženy Němcové. Neměla žádné univerzitní vzdělání, měla však vzácný talent a dovedla se vcítit do ducha lidového vypravěčství. Realisticky zachycovala venkovský život a svá vyprávění ladila subjektivně. Vycházela ze svých názorů na život a často se ztotožňovala s vypravěčem. Její postavy, především ženy a mladé dívky byly v dílech hluboce psychologicky rozpracovány. Sbírala lidovou slovesnost, jak českou, tak i slovenskou a snažila se přiblížit slovenský folklór českému lidu. Byla zastávkyní československé vzájemnosti. Vzniklo mnoho zajímavých děl, hlavně pohádek, které jsou čteny dětmi dodnes. Například – *O dvanácti měsíčkách*, *Sůl nad zlato*, *Princ a Večernice*, *O Smolíčkovi* aj.

Jiné české spisovatelky, které psaly před, i po ní, hledaly rádce mezi vzdělanými českými muži, Božena Němcová však vynikala svou invencí a samostatností. Byla ovšem nabádána Josefem Kajetánem Tylem, aby se věnovala i náročnějšímu útvaru, jako

například novele, ona však pochopila, že český čtenář té doby, potřebuje pravou českou poezii, proto psala tak, jak uměla a co ji těšilo.

Během svého pobytu v Praze, kde žila sama s dětmi, protože nechtěla následovat svého manžela do Uher (nechtěla opustit Čechy), obnovovala stará přátelství, vytvářela nová například se sestrami Rotthovými (Karolína Světlá a Sofie Podlipská), a proto se jí odcházelo z Prahy s těžkým srdcem. Neměla jednoduchý život. Neustále se svým manželem, úředníkem finanční stráže Josefem Němcem a čtyřmi dětmi, stěhovala, neměla žádné zázemí, ani domov. Stále byli sledováni tajnou policií, kvůli svému pevnému vlastenectví.

Poznala mnoho krajů, zvyků, obyčejů, nářečí a lidí, což velmi ovlivnilo její tvorbu. Musela přetrpět i smrt syna Hynka, který zemřel na rychlé souchotiny. Odmítala strach, nebála se tvořit a proto, díky její bolesti, neskutečné síle a odvaze vznikl zázrak v podobě Babičky, kde vzpomíná na svou babičku, Magdalénu Novotnou, která na ní v dětství, při pobytu v Ratibořicích na Starém Bělidle, měla největší vliv a také na šťastné chvíle, které jí v nejtěžším období jejího krátkého života, dodávaly světlo do její utrápené duše.

6. Romantismus a Božena Němcová

Romantismus si můžeme vyložit jako umělecké a myšlenkové hnutí, které vzniklo v Evropě na přelomu 18. a 19. století jako reakce na výsledky francouzské revoluce. Romantismus odrážel úpadek starých a vytváření nových společenských poměrů, prohloubení protikladů mezi individuem a společností, ideálem a skutečností, uměním a životem. Důležitými znaky romantismu jsou tvůrčí svoboda jedince, důraz na city a fantazii, únik do vlastního nitra, důraz na národní identitu a boj za práva národa. Právě těmito znaky se vyznačovala Božena Němcová. Byla vlastenkou, ctíla český národ i český jazyk.

Paní Božena Němcová měla krásnou a vznešenou vlastnost: byla statečná. Jakmile viděla nějakou nespravedlnost nebo hrubé příkoří a bídu, bojovala proti nim a proti jejich příčinám. Tak s mocnou odvahou bojovala celým svým dílem i vlastním životem proti tomuto špatnému, zpátečnickému názoru na ženu – a to jí mnozí páni nemohli odpustit.

Prohlašovali ji za předpojatou, vůbec jí nepomáhali. A také tady se ukázala velká síla Boženy Němcové. Nepodlehla, nevzdala se svého boje za rovnoprávnost a osvobození ženy. Viděla pravdu a šla za ní, i kdyby to mělo znamenat bídu až do smrti. Kromě toho, její vlastní matka, ji neměla opravdu, mateřsky ráda.

Cítíme to také z Babičky, kde paní Prošková je líčena sice sympaticky, ale teplé lásky matčiny, tu není. Takovou lásku našla právě u své babičky, která se k nim přistěhovala v roce 1825, což bylo pro Boženu Němcovou hotovým zázrakem. Vždy u ní našla útočiště. Ne, že by ji babička soustavně vychovávala, ale dovedla něco, co nedovedl nikdo jiný. Zнала odpovědi na všechny otázky, které Barunku zajímaly. Zнала dobře českou kroniku a z ní mnoho dětem vypravovala. Po takovém vyprávění vždy dodávala: *„Vidíte děti, jak slavná byla česká země a jak byli všude Češi váženi, a nyní se jim smějí. Vy se toho snad dočkáte, že to bude jinak. Vzpomeňte si děti, co vám babička povídala!“*⁹ Když se později v jejím životě objevilo něco, co jí zmítalo, tento svět zůstal v ní nedotčen: *„Ty blažené chvíle mého dětství, ta zlatoplodným zrnům podobná slova babiččina jsou drahé kameny v rámci mého života,“*¹⁰ praví Němcová pěkně po letech.

Babička není národopisnou studií, ale uměleckým dílem, jež nepopisuje život českého lidu, ale vytváří jeho ideální typ, založený na ušlechtilé filosofii života a rozsvětlený zářivou náladou prostého, upřímného a vroucně cítícího srdce ženy, která našla pro své sny svůj originální a dokonalý styl.

7. Protektorát Čechy a Morava

Protektorát Čechy a Morava byla okupovaná část československého území nacistickým Německem v období od 15. 3. 1939 do 8. května 1945. Německo touto okupací porušilo Mnichovskou dohodu, která byla uzavřena 30. září 1938. V čele

⁹ NĚMCOVÁ, Božena a KREJČÍ, Karel, ed. *Národopisné a cestopisné obrázky z Čech*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1951. 231 s. Knihovna klasiků. Božena Němcová. Spisy; sv. 3. s. 27

¹⁰ NĚMCOVÁ, Božena a KREJČÍ, Karel, ed. *Národopisné a cestopisné obrázky z Čech*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1951. 231 s. Knihovna klasiků. Božena Němcová. Spisy; sv. 3. s.27

protektorátu stál státní prezident Emil Hácha, ovšem největší moc měl SS-Obergruppenführer Konstantin von Neurath. Němečtí okupanti zcela porušovali československou ústavu, nedodržovali stanovené zákony.

Obyvatelé byli zatýkáni, především čeští vlastenci, komunisté a antifašisticky smýšlející lidé i Němci. Vlastenci nesouhlasili s okupací. Poslouchali tajně rozhlas, československý i zahraniční, rozšiřovaly se letáky a ilegální časopisy a tiskoviny. Vznikaly vlny demonstrací a protestů, které vždy německé gestapo úspěšně rozehnalo. Při jedné demonstraci byl smrtelně zraněn i Jan Opletal, student lékařské fakulty Univerzity Karlovy, který na následky zranění zemřel. 17. listopadu 1939 byly na příkaz kancléře Adolfa Hitlera uzavřeny vysoké školy. Studenti byli zatýkáni, popravováni nebo odvezeni do koncentračních a vyhlazovacích táborů.

Zavládla tvrdá cenzura. Nakladatelství nemohla publikace vydávat ani prodávat. Zákaz se týkal hudby, písemnictví, divadla i filmu.

V roce 1941 se zastupujícím říšským protektorem stal SS-Obergruppenführer Reinhard Heydrich. Bylo vyhlášeno stanné právo, které ve výjimečných případech omezovalo občanská práva Čechů. Většinou končilo trestem smrti. 27. května 1942 byl však na Heydricha spáchán atentát, který provedli dva českoslovenští parašutisté Josef Gabčík a Jan Kubiš, na jehož následky zemřel. V důsledku atentátu byly vypáleny Lidice a Ležáky, muži byli zastřeleni, ženy poslány do koncentračních táborů a děti byly poslány na převýchovu do Německa.

Na konci roku 1942 bylo stanné právo zrušeno a život v protektorátu se značně uklidnil. Ke konci války v roce 1945 už bylo jasné, že válka skončí a protektorát nebude mít dlouhého trvání. Pochody smrti procházely přes území protektorátu, usadila se zde německá armáda, která napadala civilisty, střílela do lidí. Celonárodní povstání československého odboje bylo připravováno již od samotného vzniku protektorátu. Vznikaly barikády. Lidé se nepřestávali bránit.

Po osvobození našeho území spojeneckou sovětskou armádou byl Protektorát Čechy a Morava zrušen a bylo obnoveno Československo.

8. Český film v době protektorátu – obranná tematika

„Jedním z možných projevů odporu proti okupaci v oblasti hraného filmu byla samotná tematika a akcenty obsažené v jednotlivých dílech.“¹¹ Německá vláda převzala českou kinematografii zcela pod svou kontrolu. Muselo se točit méně filmů s cílenou propagandou. Jedním z důležitých momentů se však stal návrat k tradicím vlasti, oslava práce a vztah k rodné zemi. Okupanti toto tolerovali, protože tyto motivy nebyly v rozporu s fašistickou diktaturou. Čeští filmaři se snažili o podporu národního vědomí především návratem ke kořenům a k minulosti. Takové filmy s národní tematikou se natáčely až do konce 2. světové války a lidé za ně byli vděční.

„V roce 1939 můžeme národně obrannou tendenci vysledovat u 6 filmů z 35 premiérováných po okupaci (*Humoreska, Jiný vzduch, Kouzelný dům, Ohnivé léto, Tulák Macoun, Věra Lukášová*), v roce 1940 u 5 filmů ze 30 (*Babička, To byl český muzikant, Pohádka Máje, Poslední Podskalák, Muzikantská Liduška*), v roce 1941 u 4 filmů z 21 (*Jan Cimburá, Pantáta Bezoušek, Za tichých nocí, Paličova dcera*), v roce 1942 u žádného z 11 filmů, v roce 1943 u jednoho z 10 filmů (*Barbora Hlavsová*) a v roce 1944 u čtyř (!) z devíti filmů (*Děvčica z Beskyd, Jarní píseň, Počestné paní pardubické, Mlhy na blatech*), což je téměř každý druhý film.“¹²

Nejúspěšnějším filmem byl přepis právě díla *Babička*. Česká společnost ctíla tento román a vždy patřil k pokladům české literatury 19. století. Český venkov, moudrost, prostota. Zde mohli lidé čerpat sílu v těžkých časech okupace. „*Sama hlavní hrdinka románu, babička, je představitelkou hluboké lidové moudrosti prosté venkovské ženy, a proto je podle Ivana Klimeše „přikládán každému jejímu slovu neobyčejný význam“.* (s. 64) *Přírodní motivy byly velmi precizně a citlivě snímány Karlem Deglem a*

¹¹ KAŠPAR, Lukáš. *Český hraný film a filmaři za protektorátu: Propaganda, kolaborace, rezistence*. Praha, Libri, 2007. ISBN 978-80-7277-347-3., s. 283

¹² KAŠPAR, Lukáš. *Český hraný film a filmaři za protektorátu: Propaganda, kolaborace, rezistence*. Praha, Libri, 2007. ISBN 978-80-7277-347-3., s. 285

*doprovázeny hudbou Karla Fialy. A tak se mohl divák kochat půvaby českého venkova, kde cítil své národní kořeny.*¹³

Při premiéře filmu se filmaři poklonili u hrobu Boženy Němcové a začala dlouho očekávané premiéry. Film byl dlouhou dobu cenzurován a povolen až na několikátý pokus. „*Postupem času se s utužováním cenzury a vydáváním přísnějších vyhlášek německými protektorátními úřady zmenšoval pro opoziční projevy prostor. Už rok 1941 znamenal větší omezení možností volby námětů, které by prošly cenzurou a zároveň naplnily kina diváky. Z filmu mizela národní tematika a zůstalo jen při zachování vnějších znaků odkazující na národní tradici.*“¹⁴

9. Představitelky Babičky v českém filmu

9.1. Terezie Brzková (11. 1. 1875 – 19. 11. 1966)

Terezie Brzková, rodným jménem Terezie Jelínková, se narodila v Kolíně do velké herecké rodiny. Také Terezie Brzková, stejně jako její rodina, začala již od dětství navštěvovat divadelní společnost rodičů a stala se herečkou kočovných společností. Dále během svého života pracovala ve Východočeském divadle v Pardubicích, v plzeňském divadle a pražském Národním divadle. Těsně před okupací odešla na odpočinek, ale dále účinkovala na různých scénách.

Brzková se stala velmi dramatickou herečkou. Hrála ženy z lidu, veliké a imponující hrdinky, které vyvrcholily rolemi matek nebo babiček. V Národním divadle předvedla své skvělé výkony v dílech – Radúz a Mahulena, Směry života, Lucerna, Babička, Maryša, Jan Hus. Film, ke kterému se dostala po ukončení své kariéry v divadlech, jí přinesl nesmírnou popularitu pro její moudrost, laskavost, opravdovost, češství a hluboké cítění a lidství. Otakar Vávra ji poprvé obsadil do filmu.

¹³ KAŠPAR, Lukáš. *Český hraný film a filmaři za protektorátu: Propaganda, kolaborace, rezistence*. Praha, Libri, 2007. ISBN 978-80-7277-347-3., s. 291

¹⁴ KAŠPAR, Lukáš. *Český hraný film a filmaři za protektorátu: Propaganda, kolaborace, rezistence*. Praha, Libri, 2007. ISBN 978-80-7277-347-3., s. 316

Díla, v nichž Terezie Brzková účinkovala: Kouzelný dům (1939), Babička (1940), Barbora Hlavsová (1942), Pyšná princezna (1952), Byl jednou jeden král (1954), Princezna se zlatou hvězdou na čele (1959), Mlhy na blatech (1943) atd.

V roce 1955 získala titul Zasloužilé umělkyně. Zemřela v Praze v úctyhodných 91 letech.

9.2. Jarmila Kurandová (30. 1. 1890 – 6. 12. 1978)

Jarmila Kurandová, rodným jménem Jarmila Martínková, se narodila ve Veselé u Počátek. Byla českou herečkou, divadelní pedagožkou, členkou činoherního Zemského divadla v Brně a Českého divadla v Olomouci.

Velmi ráda ztvárňovala babičky v pohádkách, pohádky také ráda vypravovala v rozhlase. Proslavil ji také zejména její dobrý a vřelý vztah k lidem a především dětem. V roce 1954 byla jmenována Zasloužilou umělkyní a o sedmnáct let později jí byl udělen titul Národní umělkyně.

Díla, v nichž Jarmila Kurandová účinkovala: Týden v tichém domě (1947), Pyšná princezna (1952), Psohlavci (1955), Dařbuján a Pandrhola (1959), Vyšší princip (1960), její poslední a zároveň vrcholná filmová role Babička (1971) atd.

Zemřela v Brně v nedožitých 89 letech.

10. Filmografie – Babička 1940

Režie: František Čáp

Předloha: Božena Němcová (kniha)

Scénář: František Čáp, Karel Hašler, Václav Wasserman

Kamera: Karel Degl

Střih: Antonín Zelenka

Produkce: Vilém Brož, Karel Šilhánek

Hudba: Jiří Julius Fiala

Herecké obsazení: babička – Terezie Brzková

 Tereza Prošková – Světlá Svozilová

 Jan Prošek – Karel Třešňák

Barunka – Nataša Tanská
Jan Prošek ml. – Jiří Papež
Vilímek – Jiří Krchňavý
Adélka – Jitka Dušková
paní kněžna – Marie Glázrová
komtesa Hortenzie – Nora Cífková
Viktorka – Jiřina Štěpničková
černý myslivec – Gustav Nezval
Kristla – Božena Šustrová
otec Kristly – Karel Kolár
paní správcová – Anna Letenská
pan otec – Theodor Pištěk
mlynářka – Marie Blažková
Manči – Marie Skalická
reisenburský myslivec – Jaroslav Průcha
Kudrna – Vladimír Řepa
kovářka – Anna Steimarová
komorník Leopold – Jan W. Speerger
Vorsa – Milada Horutová
kočí Václav – Vladimír Štros
paní důchodní – Slávka Rosenbergová
Jakub – Jiří Dohnal

11. Příroda, zvyky a tradice ve filmu – Babička 1940

Příroda a záběry na českou krajinu jsou ve filmu velice důležité. Nejčastěji můžeme vidět, jak slunce prosvítá mezi korunami stromů a mezi listy. Vysoké stromy podél polních cest, po kterých jezdí vesničtí lidé na vozech s koňmi, malované české chaloupky se svým typickým vzhledem, hluboké tmavé lesy budící strach i zvědavost, pohledy do dálky na vysoká česká pohoří nebo malebná krása zelenajících se luk. Hučící splav za stavením na Starém bělidle, mlýn s točícím se mlýnským kolem a nádherné

prostředí kolem ratibořického zámku. Všechny tyto záběry, které nás provází celým filmem, doprovází velkolepá symfonická hudba Jiřího Fialy.

Hudbu k filmovému zpracování *Babičky* z roku 1940 poskytl Jiří Julius Fiala. Byl to český hudební skladatel, herec a dirigent, který se věnoval operetám (*Fantom Operety*, *Muzikantská Liduška*), scénické hudbě (*Husité*, *Gazdina roba*), vážné hudbě (*Kantor Halfar*, *Lásky div*), filmové hudbě (*Babička*, *Maryša*) a herectví (*Pohádka máje*, *Poslední polibek*).

Celý film doprovází vážná, symfonická hudba. V úvodu filmu, při příjezdu *Babičky* na Staré bělidlo, zní veselá a oslavná hudba. *Babička* jede s kočím na voze, se svou malovanou truhlou a hledí do krajiny, ve které žije její dcera Tereza Prošková se svou rodinou, kterou neviděla už dlouhá léta. Děti již netrpělivě očekávají její příjezd.

V další scéně *Barunka* sedí za klavírem a hraje českou lidovou píseň „*Nepudu domů*“, *babička* má v očích slzy a nevěří *Barunce*, že tam není schované malé ptáče. Do hudby se prolíná často, i zvuk hučícího splavu, u kterého sedává *Viktorka* a smutně zpívá píseň „*Spi děťátko, spi*“, kvůli stesku po svém dítěti, které do splavu hodila. Při záběrech na krásnou českou přírodu, na louky, lesy, nebe, hraje klidná harmonická hudba, která je často doprovázena harfou.

Dále i *Kristla*, která zametá dvorek před domem, si zpívá nahlas české lidové písně o lásce, protože je zamilovaná do *Jakuba*. *Jakmile* se na scéně objeví *Viktorka*, hudba začne být dramatická, divoká, společně s jejím bláznivým smíchem.

Když ve vyprávění o *Viktorce* přijdou do vsi myslivci, zní pochod a hlavní téma vede trubka a bubny. Černého myslivce, který stále *Viktorku* pronásleduje, doprovází zvuk houslí. Vždy večer po práci se sejdou lidé v hospodě a během jejich veselí hraje klasická česká dechová hudba.

Na zámku je slyšet zámecká vznešená hudba, která je postavena do kontrastu s hudbou prostou, lidovou.

Lidé jdoucí s procesím na pout' zpívají píseň „*Tisíckrát pozdravujeme Tebe*“ a zní zvuky zvonů v dáli.

Na konci filmu, než se dočká *Babička* příjezdu *Barunky* z Vídně, zní smutná a sentimentální hudba. Závěr filmu zakončují oslavné fanfáry na počest *Babičky*, která umírá ve své světničce na Starém bělidle. Před svou smrtí poví *Barunce*: „*Nezapomeň na zem, ze které jsi vyšla. Je to matka nás všech. Nezapomeň, co ti babička říkala.*“

Pamatuj, že jsi krev mé krve.“¹⁵ Hudba se znovu zklidní a pokračuje v romantickém a vlasteneckém duchu.

12. Viktorka – Babička 1940

Příběh o Viktorce je ve filmu z roku 1941 zobrazen a vyprávěn panem kmotrem, kdy Babička společně s ním, mlynářkou a mlynářem sedí ve světnici jejich ratibořického mlýna a naslouchají nešťastnému příběhu o ní.

*„Viktorka je dcera sedlákova ze Žernova. Rodiče její jsou už dávno pochováni, ale bratr a sestra dosud žijí. Před patnácti lety byla Viktorka děvče jako malina; daleko široko jí nebylo rovně. Svižná jako srna, pracovitá jak včelka, nikdo nemohl by si lepší ženy přát...“*¹⁶

Viktorka je skutečně zobrazena jako statná, pohledná a udatná dívka, která neměla o nápadníky nouze. Právě pro její roli si režisér František Čáp vybral talentovanou herečku Národního divadla, Jiřinu Štěpničkovou, která se své role chopila naprosto výborně. Dokázala Viktorku ztvárnit v období, kdy se začínala bát černého myslivce a následně i poté, kdy zabila své dítě a divoce žila v ratibořické přírodě mimo lidí.

Ve filmu se Viktorka příchodem myslivců do vsi velmi trápí, protože oči černého myslivce ji pronásledují na každém jejím kroku. Když pere u potoka prádlo, zrcadlí se v hladině obraz myslivce, stojícího na druhém břehu. Večer, při převlékání ve své komůrce na ni hledí myslivec za oknem, nebo když Viktorka jede s vozem taženým koňmi po polní cestě, čeká na ni. Při nabírání vody ze studny ho Viktorka nikde nevidí, ale stále cítí jeho upřený pohled. Modlení každý večer k pánu Bohu nepomáhá, proto doufá, že jí pomůže kovářka.

*„Já už se nemůžu s pokojem ani vyspat, ani pomodlit, jak mne ty oči pronásledují.“*¹⁷ Proto kovářka poradí Viktorce: *„Tenhle škapulíř budeš nosit ustavičně při sobě. Ráno, když vyjdeš z komory, tak se nikdy nezapomeň pokropit svěcenou vodou a*

¹⁵ Babička [film]. Režie František ČÁP. Československo, 1940., min. 85

¹⁶ NĚMCOVÁ, Božena. *Babička: obrazy venkovského života.*, s. 65

¹⁷ Babička [film]. Režie František ČÁP. Československo, 1940., min. 37

*řekni – Pán Bůh s námi a zlý pryč – a když půjdeš polem tak se nedívej za sebe, ani kolem sebe. Nic nedbej, kdyby na tebe mluvil jako anděl. On dovede i hlasem učarovat.*¹⁸

Dalšího dne jde Viktorka sekat trávu. Černý myslivec na ni již čeká, ona se ho lekne, poraní si nohu a upadne. Poté, co přijde k sobě a spatří ho, pochopí, že ho miluje a že se ho nemusí bát. „*Mám tě tak rád, zalíbila ses mi na první pohled. Já tě tu nenechám. Odejdeš se mnou a budeme spolu šťastni.*“¹⁹ Odejde s ním, stejně jako myslivci a dlouhou dobu o Viktorce nikdo nic neví.

Po dlouhé době se pan kmotr od komorníka paní kněžny dověděl, že Viktorka žila šťastný život plný lásky s černým myslivcem. Ten však byl kvůli ní zabit v souboji a proto Viktorka nad ztrátou milovaného, zešilela.

Jednoho dne zahlédli ovčáci v lese ženu, která vypadala stejně jako Viktorka. Měla panské šaty, černé dlouhé vlasy a cosi v náručí. Bylo to její dítě, které hodila do řeky Úpy, která protéká Babiččiným údolím. Divoce se zasmála, posadila se na pařez a začala zpívat:

*„Spi, děťátko, spi,
zamhuř očka svý,
Pánbůh bude s tebou spáti,
andělíčky kolébati –
spi, děťátko, spi!“*²⁰

Od té doby žila Viktorka sama v ratibořickém údolí. Lidé ji znali a přesto, že byla divoká a bláznivá, nebáli se jí. Občas jí přinesli jídlo nebo šat. Mnohokrát jí Barunka povídala, aby k nim, k Proškům, šla a zůstala u nich. Vždy ale utekla, a když se vrátila, přinesla natrhané luční květiny.

Při jedné veliké bouřce se ale stalo neštěstí. Na Viktorku spadl strom a zabil ji. Neměla šťastný osud, přesto ji všichni měli rádi a s láskou na ni vzpomínali.

Postavou Viktorky se Božena Němcová snažila o zobrazení tehdejšího postavení ženy ve společnosti. Žena se snažila převzít vlastní osud do svých rukou, ale často jí to bylo bráněno a odpíráno. Příběh o Viktorce má reálný základ. Božena Němcová znala

¹⁸ *Babička* [film]. Režie František ČÁP. Československo, 1940., min. 39

¹⁹ *Babička* [film]. Režie František ČÁP. Československo, 1940., min. 42

²⁰ NĚMCOVÁ, Božena. *Babička: obrazy venkovského života.*, s. 83

ženu, která měla podobný osud jako Viktorka. Její tragický osud však skutečnosti neodpovídá.

13. Období normalizace

V roce 1968 obsadila vojska Varšavské smlouvy území Československa. Do konce listopadu tohoto roku odešly armády Německé lidové republiky, Maďarské lidové republiky, Bulharské lidové republiky a Polska zpět, ovšem sovětská armáda na našem území nadále zůstávala a zasahovala do fungování republiky.

Lidé demonstrovali, protestovali. Obětí těchto protestů se stal student filozofické fakulty Univerzity Karlovy, Jan Palach, který se upálil 16. ledna 1969 před Národním divadlem v Praze. Jeho pohřeb 25. ledna se stal dalším protestem proti okupaci sovětskou armádou. Tato situace si vyžádala odstoupení Alexandra Dubčeka, který zastával funkci generálního tajemníka Ústředního výboru KSČ. Na jeho místo nastoupil Gustav Husák.

Ten začal s okamžitými čistkami. Z komunistické strany bylo vyloučeno a odstraněno přes 30 000 členů. Tito lidé často přišli o zaměstnání nebo byli přeřazeni do jiného, museli opustit své domy, stěhovat se do bytů. Většinou tím trpěli všichni rodinní příslušníci. Zvedla se vlna emigrace a lidé odcházeli žít do zahraničí. Přišlo období, kdy se budoval reálný socialismus.

Vznikaly nové stavební projekty např. stavba dálnice D1, která vedla z Prahy přímo do Bratislavy, pražské metro nebo jaderné elektrárny. Velkým hitem doby bylo vlastnit chatu nebo chalupu. Prezidenta Ludvíka Svobodu vystřídal ve funkci Gustav Husák, který zastával i funkci generálního tajemníka.

Hospodářství se zpočátku dařilo, ovšem ve druhé polovině 70. se začalo zhoršovat. Systém centrálně plánovaného hospodářství přestal lidem vyhovovat. Neexistovala žádná konkurence a stagnovala výroba nových výrobků.

Někteří obyvatelé Československa se k politice nevyjadřovali, někteří ovšem režim veřejně odmítali. Byli to především umělci, novináři, ale i část politiků. Vydávala se ilegální samizdatová literatura, tajně se šířily letáky a časopisy. Spolupracovali také s exilem, který značně přispíval k vydávání zakázané literatury.

Proto v roce 1977 vznikla organizace s názvem Charta 77. Hlavním bodem Charty bylo upozornit na nedodržování lidských a občanských práv a svobod. Mezi první signatáře Charty patřili literát Ludvík Vaculík, dramatik Václav Havel, politik Jiří Hájek nebo filosof Jan Patočka.

KSČ okamžitě zahájila stíhání proti chartistům a vznikla Anticharta, která odsuzovala prohlášení Charty 77. V roce 1992 po svržení komunistického režimu bylo fungování organizace ukončeno. K poslední masové demonstraci vůči komunistickému režimu došlo v roce 1989, kdy proběhla Sametová revoluce.

14. Filmografie – Babička 1971

Režie: Antonín Moskalyk

Předloha: Božena Němcová (kniha)

Scénář: František Pavlíček

Kamera: Jiří Šámal

Hudba: Luboš Fišer

Herecké obsazení: babička – Jarmila Kurandová
 paní Prošková – Míla Myslíková
 Jan Prošek - Zdeněk Matouš
 Barunka – Libuše Šafránková
 Jan Prošek ml. – Erik Pardus
 Kudrna – Jaroslav Moučka
 Adélka – Lenka Kolegarová
 Viktorka – Libuše Geprtová
 paní kněžna – Květa Fialová
 komtesa Hortenzie – Magda Vašáryová
 černý myslivec – Petr Čepek
 Orlík – Jan Hrušínský
 Kristla – Jaroslava Obermaierová
 Jakub – Jiří Vohanka
 mlynář – Vojtěch Rón

mlynářka – Helena Růžičková
Toník – Oldřich Vlach
Mikeš – František Hanus
Mikšová – Antonie Hegerlíková
kovářka – Josefa Pechlátová
Mařenka, Viktorčina sestra – Dana Francová
Talián – Josef Somr
dohazovač – Josef Kemr
paní správce – Eva Šenková
myslivec – Radoslav Bartoník
myslivec – Zdeněk Kryžánek
Šíma – Vladimír Jedenáctík
kantor – Václav Kotva
Cilka – Milada Vnuková
Manča – Pavlína Moskalyková
Vincek – Luboš Dittman
Filip – Martin Masner
Jakoubek – Ladislav Šulc

15. Příroda, zvyky a tradice ve filmu – Babička 1971

Film *Babička* od režiséra Antonína Moskalyka je rozdělen na čtyři části: Předjaří, Májové ohně – romance, Podletí, Velká noc – elegie.

15.1. Předjaří

V této části se vystřídají všechna roční období. Proškovice děti běhají bosy po rozkvetlé louce plné barevných květin. Adélka s Barunkou vyjí věnečky z kopretin a pouští je po vodě, přitom přemýšlí, kam doplují a kdo je najde. Vilém s Janem chytají na šumícím splavu v průzračné vodě raky.

Po příjezdu *Babičky* na Staré Bělidlo se sama začíná starat o stavení, zahradu, zvířata, pečení chleba. Ráno nakrmí všechna zvířata, která mají, ale i ta, které přes den

potká. Vždy má u sebe suchou kůrku. Kropí prádlo, dbá na upravenost a čistotu dětí. Chodí s Barunkou trhat koření a bylinky. Pokaždé když vejde do místnosti, pokřičuje se a pomaže svčcenou vodou. Když se loučí, praví: S pánem Bohem.

Při letním večeru o svatojánské noci vyhazují mládenci do vzduchu hořící klacky, skáčou přes oheň společně s děvčaty. Tímto starým zvykem oslavují letní slunovrat a ohněm se očišťují.

Na podzim děti pouštějí draky, trhají jablka, Barunka trhá šípky, trnky a Babička pase krávu. Je babí léto. „*Jako tvoje vlasy babičko.*“ „*Babí léto.*“ „*A proč se tomu říká babí léto?*“ „*Kdo ví.*“ „*Ale ty víš přece všechno.*“ „*Co tě napadá.*“²¹ povídá Babička malé Adélce. K večeru Babička povídává: „Podívejte se, slunce jde spát v šarlatu. Zítra bude větrno.“²²

V zimě při sněhové vánici Babička promlouvá k meluzíně: „*Neplač už, meluzíno, neplač, dej najíst děťátku.*“²³ Barunka přirovnává hlas meluzíny k hlasu nešťastné Viktorky. Když se venku setmí, děti vylezou na teplou pec, Kristla s Babičkou a Barunkou předou len, Babička jim všem vypráví pohádky.

15.2. Májové ohně – romance

V tomto úseku, jako i v následujících, se vystřídá už jen jaro, léto a podzim.

Chlapci si na jaře z vrbového proutí vyřezávají písťalky a snaží se z ní vytlouct duši. Přeríkávají si říkanku:

*„Otloukej se, písťaličko,
nebudeš – li se otloukati,
budu na tě žalovati,
knížeti pánu a on ti dá ránu,
až doletíš ke zlatému džbánu.
Huš, huš, huš,
vrazím do tě nůž.
Vrazím do tě kudličku,*

²¹ *Babička* [film]. Režie Antonín MOSKALYK. Československo, 1971. min. 41

²² *Babička* [film]. Režie Antonín MOSKALYK. Československo, 1971. min. 43

²³ *Babička* [film]. Režie Antonín MOSKALYK. Československo, 1971. min. 44

*vyrazím ti dušičku.
Vrazím do tě zavíráček,
budeš zpívat jako ptáček.* ²⁴

Na Velikonoce přicházejí koledníci s pomlázkami ozdobenými barevnými pentlemi koledovat malovaná vajíčka a sborově praví:

*„Ku, ku, ku, ku, kuku,
otevřete ruku,
paní mámo zlatá,
vyjděte před vrata.
Koledy nám dejte,
nic se nám nesmějte.* ²⁵

Dále rodiče chystají Viktorce svatbu s Toníkem na přelomu léta a podzimu. Muži zabili prase, udělali pravou českou zabíjačku, ženy šklubou slepice a kachny, pečou se svatební koláčky, všichni zpívají a radují se. Viktorka však poruší slib a uteče za svým vojákem noc před svatbou.

15.3. Podletí

Čeledíni sekají na loukách trávu, dívky ji za nimi shrabávají. Babička trhá kopřivy a bylinky. Jednoho dne přijde na Staré Bělidlo paní ze zámku, Babička jim nabídne chléb a sůl. Toto je ovšem proti panským zvykům, Babička ale nesouhlasí. Není schopná přijmout člověka, který odmítne Boží dar. Mladí hoši jsou verbováni na vojnu na sedm let. Lidé se s nimi loučí a smutní.

Začínají žně, sklízí se obilí. Zvedá se vítr, přichází bouřka, která se stává osudnou Viktorce. Na zámku probíhá dožínková slavnost. Kristla předává za všechny, kteří se žní účastnili, dar paní kněžně – věnec z obilí. Všichni jí, pijí a veselí se z bohaté úrody.

*„Pozdravuje vás svatý Vavřinec,
abyste nám dali hodně za věnec.*

²⁴ *Babička* [film]. Režie Antonín MOSKALYK. Československo, 1971. min. 50

²⁵ *Babička* [film]. Režie Antonín MOSKALYK. Československo, 1971. min. 51

*Pozdravuje vás svatý Vít,
abyste nám dali hodně jíst a pít.*²⁶

15.4. Velká noc – Elegie

Děti sbírají jablka a opékají si je na ohni. Babička se stará o úly, aby včely v zimě neumrzly. Omotává je s Barunkou otýpkami slámy. Po zimě jdou děti společně hodit do řeky Moranu, bohyni smrti, a vítají jaro.

*„Mořena, mořena,
Kam jsi klíče dala?
Dala jsem je, dala,
svatému Jiří,
aby nám otevřel,
do ráje dveří.
Dala jsem je, dala,
svatému Janu,
aby nám otevřel,
do nebe bránu.
Svatý Jiří vstává,
zem odmykává,
aby tráva rostla.
Travička zelená,
růžička červená,
fiala modrá.“*²⁷

Všechno v přírodě kvete, probouzí se, rodí se. Některé včely však zemřely a s nimi i starý strom, ke kterému Babička tak ráda promlouvá. Je pokácen. Toto předznamenává brzkou smrt Babičky.

²⁶ *Babička* [film]. Režie Antonín MOSKALYK. Československo, 1971. min. 102

²⁷ *Babička* [film]. Režie Antonín MOSKALYK. Československo, 1971. min. 154

16. Hudba ve filmu – Babička 1971

Hudbu k filmovému zpracování Babičky z roku 1971 poskytl Luboš Fišer. Byl český hudební skladatel, který psal hudbu ke všem typům filmů i k nejrůznějším žánrům. Např. Dita Saxová, Petrolejové lampy, Zlatí úhoři, Chalupáři, seriál Mach a Šebestová, Golet v údolí ad.

V létě je slyšet ratibořickým údolím zpěv ptáků, zejména slavíka. Při příjezdu Babičky na Staré bělidlo je už z dále patrný dusot a řehot koní.

Začne znít hlavní téma, které se postupně v různých úpravách objevuje v celém filmu. Hudba je oslavná, vítající již dlouho očekávanou Babičku. Když Babička vypráví Barunce pohádku Sůl nad zlato, zní stejná hudba jako v úvodu, nyní je ovšem pomalá a podkresluje Barunčiny představy. Kolem prochází Viktorka, která si zpívá českou píseň „*Šly panenky silnicí*“.

Při návštěvě mlýna je slyšet dětský smích hrajících si dětí na mlýnském kole. Voda šeptá a klapky na kole klapou.

Babička s dětmi přijme od paní kněžny pozvání na zámek. Začnou hrát housle a znít vznešené tóny, poukazující na krásu, lesk a slávu. Atmosféra je zámecká, plná luxusu. Kamera se pohybuje po chodbách, zabírá přenádherné obrazy, staré knihy, vyřezávané stropy, skleněné lustry, pestré vázy a trofeje z lovů. Toto všechno je postaveno do kontrastu s životem skromné Babičky, ženy z vesnického lidu.

Na podzim Jan odjíždí do Vídně a jeho rodina se s ním loučí. Hudba je nostalgická, smutná a evokuje vzpomínky na chvíle strávené se svým drahým otcem.

Při sbírání šípků a pasení krávy na poli se děti seběhnou kolem Babičky a poslouchají píseň „*Letěla husička*“. Vítr si pohrává s listím.

Na tancovačce hrají muzikanti českou lidovou hudbu, Kudrna hraje na flašinet, všichni tančí české tance – polku a valčík. Zpívají píseň:

*„Na rozloučení, mý potěšení,
postavím pod okny máj.
Aby věděli, falešný lidi,
že jsem já chodíval k Vám.
Panskej pacholku, půjč mi pistolku,*

já si dám jednu ranku.

Aby věděli, že jsem měl ve vsi holku.“²⁸

Když do vsi přicházejí vojáci, je slyšet dupot jejich chůze. Zní trubka a na vědomost dává svému okolí, kdo přichází.

Myslivec sleduje Viktorku na každém kroku. Při plavení koní se jejich pohledy potkají, hudba graduje a nabírá na síle. Po mši na ni čeká u kostela, ze kterého zní varhany a vyvolávají strach a děs. Viktorka se do myslivce zamiluje a uteče za ním. Hudba je divoká, silná, signalizující blížící se neštěstí Viktorky. Viktorka se zblázní, běhá v roztrhaných šatech po splavu a hlasitě, až děsivě se směje. Zabíjí své dítě a tak sedává u řeky a zpívá: „*Spi synáčku, spi.*“ Babička velmi často vzpomíná na svého zemřelého manžela Jiřího a zpívá si:

„Ó hřebíčku zahradnický, ó růžičko voňavá,

kterak na tě zapomenu, když to není věc možná?

Zapomenu – li přec jednou, zas mi lidi vzpomenou.

Žes bývala upřímnější, když jsem chodil za tebou.“²⁹

Babička stárne a čeká na Barunku, která odjela do Vídně. Zároveň vzpomíná na manžela a s jejími představami se střídají záběry z vojny. Hudba je bezmocná, zlá, hlavní téma je spojeno s bubny. Všude leží zemřelí a zranění vojáci. Krajina je zničená, hoří. Všude je smrt a zkáza.

Barunka se vrátí a ještě milovanou Babičku zastihne. Hudba je stejná, jako když na samém začátku přijíždí Babička na Staré Bělídlo. Babička umírá. Tenkrát je hudba sentimentální, smutná, uctívající památku Babičky.

²⁸ *Babička* [film]. Režie Antonín MOSKALYK. Československo, 1971. min. 63

²⁹ *Babička* [film]. Režie Antonín MOSKALYK. Československo, 1971. min. 147

17. Viktorka – Babička 1971

Ve filmovém snímku z roku 1971, který režíroval Antonín Moskalyk, je Viktorka vyobrazena jako pyšná a vybíravá dívka, které nestačí hodní vesničtí mládenci a s vědomím, že dělá životní chybu, se řítí do neštěstí. Příběh Viktorky se odehrává ještě před tím, než poznala černého myslivce a než přišla kvůli jejich lásce o rozum.

Do vsi přišli myslivci, kteří si dříve než Viktorky všimli její mladší sestry Mařenky. Viktorka si však v onu osudnou chvíli všimla černého myslivce. Začne ji pronásledovat. Když plaví koně u vody nebo když vychází poslední z kostela po mši. Ze strachu před ním utekla a po cestě se přidala k babičce s Barunkou. Vypověděla jim, že se nechtěla nikdy vdávat, ale že by nyní byla šťastná za jakéhokoliv ženicha, jen aby měla klid. „*Srdce a svědomí ti poví*,“³⁰ poradila jí babička.

Proto celá její rodina společně s Viktorkou domluví svatbu s Toníkem, který jí dlouhou dobu nadbíhá. Viktorka ho však nemá ráda. Černý myslivec však pošle po jiném myslivci dopis. Viktorka jej roztrhá a poté ho prosí, aby jí dal pokoj.

Viktorka jde za kovářkou, kterou také prosí o radu, dá jí škapulíř. Viktorka vzpomíná na babiččina slova: „*Lásce se člověk neubrání, z lásky se narodil*.“³¹

Později jde Viktorka sekat trávu na louku, poraní si nohu, omdlí, a když se probere, leží doma ve své posteli. S nikým nechce mluvit. V této části filmu dochází mezi Viktorkou a černým myslivcem k prolínání scén, ve kterých se střídá realita a sen. Připravuje se svatba, pečou se koláče a vyjí věnečky. Toník plánuje bydlení s Viktorkou, když v tu chvíli zazní trubka a myslivci odchází.

V noci Viktorka utíká oknem za svým milým. Ve druhé části filmu je Viktorka zobrazena v roztrhaných šatech s dlouhými černými rozpuštěnými vlasy. Sedíc na splavu, zpívá píseň „*Spi, dítěátko, spi*“ a hlasitě se směje. Večer přichází silná bouřka, která se Viktorce stane osudnou. Zabije ji blesk.

Do role Viktorky obsadil režisér Moskalyk českou herečku Libuši Geprtovou, která se díky této roli nezapomenutelně zapsala do lidských srdcí a stala se i její rolí

³⁰ *Babička* [film]. Režie Antonín MOSKALYK. Československo, 1971., min. 74

³¹ *Babička* [film]. Režie Antonín MOSKALYK. Československo, 1971., min. 78

životní, protože se zasloužila o dokonalé zpracování psychiky ženy v tom pojetí, které zastávala sama Božena Němcová.

18. Závěr

Cílem této bakalářské práce bylo uvědomit si rozdíly mezi dvěma filmovými adaptacemi Babičky.

Vzhledem k tomu, v jakých dějinných érách vznikly, je zřejmé, že ve filmech jsou patrné prvky oněch období. Režisérům bránila především všudypřítomná cenzura. Ať už v době protektorátní, nebo v době normalizační.

Návrat k domovu, tradicím a moudrosti vzbuzoval v lidech víru a naději v lepší zítřky, kterou nalezneme právě v tomto klasickém díle 19. století.

Každý z nás má v těchto filmech určité momenty, situace nebo slova a moudra, která jsou nám milejší a která se nám vybaví při zmínce na Babičku od Boženy Němcové. Její představitelky Jarmila Kurandová a Terezie Brzková, které nezapomenutelně ztvárnily hlavní roli a zapsaly se nesmazatelně do historie českého filmu, výborně vystihly onu Babičku, kterou Božena Němcová ctíla a vzdala jí hold právě napsáním tohoto díla.

19. Seznam použité literatury

19.1. Primární literatura

Babička [film]. Režie František ČÁP. Československo, 1940.

Babička [film]. Režie Antonín MOSKALYK. Československo, 1971.

NĚMCOVÁ, Božena. *Babička: obrazy venkovského života*. Vyd. v Československém spisovateli 1. V Praze: Československý spisovatel, 2011. 245 s. ISBN 978-80-7459-021-4.

19.2. Sekundární literatura

BRANDES, Detlef. *Češi pod německým protektorátem: okupační politika, kolaborace a odboj 1939-1945*. Praha: Prostor, 2000. 657 s. ISBN 80-7260-028-1.

Česko-slovenská filmová databáze [online]. [cit. 2014-03-21].

Dostupné z: <http://www.csfd.cz/>

DOLEŽAL, Jiří. *Česká kultura za protektorátu: Školství, písemnictví, kinematografie*.

1.vyd. Praha: Národní filmový archiv, 1996. ISBN 80-7004-085-8.

JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Příběh tajemného psaní: o pramenech a genezi Babičky*.

1. vyd. Praha: Akropolis, 2001. 157 s. ISBN 80-7304-015-8.

KAŠPAR, Lukáš. *Český hraný film a filmaři za protektorátu: Propaganda, kolaborace, rezistence*. Praha: Libri, 2007. ISBN 978-80-7277-347-3.

KRÁKORA, Pavel a KOPEČEK, Pavel. *Dějiny Československa 1918-1992*. 1. vyd.

Praha: Epocha, 2010. 54 s. ISBN 978-80-7425-080-4.

Národní filmový archiv [online]. [cit. 2014-03-21]. Dostupné z: web.nfa.cz

NĚMCOVÁ, Božena a KREJČÍ, Karel, ed. *Národopisné a cestopisné obrázky z Čech*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1951. 231 s. Knihovna klasiků. Božena Němcová. Spisy; sv. 3.

VŠETIČKA, František a Libor PAVERA. *Lexikon literárních pojmů*. 1. vydání. Olomouc, 2002. ISBN 80-7182-124-1.

ŽILKA, T.: *Vademecum poetiky*. Nitra: Ústav literárnej a umeleckej komunikácie FF UKF, 2006. 437 s. ISBN 80-8050-965-4